

МА Лазар Радан
историчар, Требиње
lazo998@gmail.com
ORCID: 0009-0004-7000-0556

БАТАЉОН ШУМА ТРЕБИЊСКА У ХЕРЦЕГОВАЧКОМ УСТАНКУ (1875–1878)

Апстракт: По посљедицама по српски народ, Херцеговачки устанак (1875–1878) представља један од најважнијих устанака у његовој историји. Представљао је врхунац серије устанака Херцеговаца половином XIX вијека, нарочито на основу кризе коју је изазвао, познатије под именом *Велика источна криза*. Брдовити простор изразито неразвијене регије Османског царства са око 182.000 становника, постао је поприште великог устанка у љето 1875, да би се наредне, 1876. устанку придружиле и Црна Гора и Србија. Како је Херцеговина била концентрисана на Црну Гору, тако су устаници ратовали заједно са Црногорцима, организовани у шеснаест устаничких батаљона. Као један од њих, батаљон *Шума Требињска* имао је много дејстава и на челу са својим војводама Луком Петковићем (1822–1905) и архимандритом Мелентијем Перовићем (1835–1887). Чувао је појас данашње границе између Херцеговине и Црне Горе на подручју Требиња, као и простор ка Дубровнику и Клеку. Главни циљ овога рада јесте да се опишу борбена дејства батаљона, његов састав и командни кадар у току устанка. Рад је настао на основу необјављених и објављених историјских извора, периодике и релевантне литературе, а према свим научно-методолошким принципима савремене историографије.

Кључне ријечи: Херцеговина, устанак, Дужи, Требиње, Турци, Лука Петковић, Мелентије Перовић, батаљон.

Устанак у Источној Херцеговини (1875–1878) представља један од најзначајнијих устанака српског народа. Био је дио једне континуиране борбе српског народа Херцеговине за ослобођење током половине XIX вијека. Иако историографија нуди различита схватања о самом почетку

устанка, можемо се одредити да је устанак званично започео 9. јула 1875. сукобом невесињских сељана са Турцима у селу Крекови, око брда/узвишења Гребенац.¹ Тај датум, испоставиће се, био је један од најважнијих датума у историји Херцеговине, али и цијелог Балкана, као и српског народа у цјелини, гдје год се налазио.

Још прије самог почетка устанка, народни прваци су одлазили код књаза Николе I Петровића Његоша (1860–1916) како би га замолили да им пружи помоћ при подизању устанка. Сам устанак су спремали у годинама прије званичног почетка.² Поклапањем неколико различитих фактора, Херцеговина је била у никад тежем положају. Наиме, Османско царство је проживљавало дубоку кризу и подизало је намете и цијене. Поред редовних пореза, сељани су плаћали и додатне, тако да су у једном тренутку умјесто десетине, плаћали осмину, као и трећину. Укупно гледано, пред почетак устанка српски сељак у Херцеговини је плаћао масу различитих врста пореза. Неријетко, ти порези су наплаћивани уз тортуру и притисак, а често су и издавани под закуп, што је додатно оптерећивало народ. Уз све то, природа се побринула да је 1874. година била изузетно неродна, сушна и хладна током зиме, па је све то употпунило једну тужну и тегобну слику српског тежака у Херцеговини.³

- 1 М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Београд, 2019, 282; Д. Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа 1804–1914*, Београд, 1995, 81; М. Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, књ. 2, Београд, 1989, 284; Л. Радан, *Устанак у Источној Херцеговини (1875–1878)*, друго издање, Требиње, 2024, 76.
- 2 Академик Милорад Екмечић наводио је, пишући своје најзначајније дјело *Стварање Југославије 1790–1918*, да све сељачке буне избијају спонтано, изненадно, а да је Херцеговачки устанак буна која је планирана и спремана, а има чисто сељачки карактер. Такав одраз био је посљедица марксистичких схватања и перцепција. Устанак у Херцеговини био је чиста борба за национално ослобођење, предвођена једним значајним националним револуционарним покретом.
- 3 М. Екмечић, *Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини 1875–1878*, у: исти, *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, Београд, 1997, 205, 208–209; исти, *Стварање Југославије 1790–1918*, књ. 2, 273–279; В. М. Гутић, *Општа и дипломатска историја устанка у Херцеговини и Босни из 1875–1878. године*, књ. 1, Београд, 2016, 38–40, 45–46, 71; М. Дашећ, *О неким општим погледима на Црну Гору епохе краља Николе (1860–1918)*, у: исти, *Огледи из историје Црне Горе*, Подгорица, 2000, 276; М. Екмечић, *Српски народ у Турској од средине XIX века до 1878*, *Историја српског народа*, пети том, прва књига. Од првог устанка до Берлинског конгреса 1804–1878, ур. В. Стојанчевић, Београд, 1981, 449–484; G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1869–1878*, Tešanj, 2016, 394, 434–435; Р. Субић, *Посљедњи вијек османске владавине Босном и Херцеговином (1788–1875)*, Бања Лука 2024, 154–179; Л. Радан, *Устанак у Источној Херцеговини (1875–1878)*, 32–56.

Због такве ситуације, а у жељи за коначним националним уједињењем српског народа, народни прваци су се одлучили на устанак против корумпираног и експлоататорског османског система. Спас и помоћ су тражили у Црној Гори и њеном књазу Николи. Како смо већ поменули, одлазили су му на двор како би га приволили да се битније укључи у устанак. Чак три делегације устаника су биле потребне да би начелно пристао. Народним главарима Јовану и Михајлу Гутићу, Трифку Грубачићу, Трифку Бухи и осталим на Цетињу је рекао: „Ја ћу ви послати добровољце и џебану чим чујем да је пукла прва пушка од устанка... Ни за живу главу не почињите први, но нека турска пушка прва пукне на вас. Пошље – како ве Бог учи а ја ћу чињети шта будем мога.”⁴ Након тога њима је јасно било шта даље чинити, али је овдје потребно истаћи да је став самог књаза Николе, до краја, био врло дискутабилан. Наиме, он је водио једну резервисану и обазриву политику. Он је у периоду од ових стастанака, па до почетка устанка, водио једну праву дипломатску иницијативу, са идејом да за Црну Гору извуче максималну корист, али и да се у Херцеговини утицај Црне Горе одреди као незаобилазан. Његова проруска политика била је условљена у односу на акције у вези са Аустроугарском.⁵ У коначници, а и због укупног набоја и немогућности даљег чекања, устанак избија без његове јасне директиве.

Још пред само отпочињање устанка, подручје Требиња блокирали су будући устаници. Требиње је било затворено захваљујући акцијама извјесног Марка Латинина, који је крајем јуна⁶ 1875. са 800 људи затворио Требиње.⁷ Требињски кајмакам⁸ Сулејман је послао извјештај босанском паши да је сам град Требиње у врло тешком положају јер је „опкољено са свих страна”.⁹ Војвода Мићо Љубибратић (1839–1889) је, спроводећи идеолошко-политички образац борбе Срба и муслимана за боље друштво, позивао своју браћу

4 Р. Т. Пророковић, *Невесињска буна 1874. и почетак устанка у Херцеговини 1875. године*, прир. М. Голијанин, Невесиње, 2012, 55–60, 65, 67, 133; М. Екмечић, *Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини*, 211–212; В. М. Гутић, *Општа и дипломатска историја устанка у Херцеговини и Босни из 1875–1878. године*, књ. 1, 79–80.

5 Р. Распоповић, *Црна Гора и Велике силе 1878–1903*, Зборник радова са научног скупа Европа и Источно питање (1878–1923), политичке и цивилизацијске промене, гл. ур. С. Терзић, Београд, 2001, 263–267.

6 Устанак је званично почео у јулу 1875, али су устаничке акције и припреме трајале од раније, тако да не чуди информација да је крајем јуна народ био спреман за борбу и да су страже држане на путевима и око битних градова и мјеста.

7 М. Ђурђевић, *Мемоари са Балкана (1858–1878)*, Сарајево, 1910, 30.

8 Османски управник среза / замјеник везира у неком срезу.

9 F. Dž. Spaho, *Četiri turska izvještaja iz Trebinja o Hercegovačkom ustanku 1875. godine*, Tribuna 2 (1976), 146.

мухамеданце „да заједнички ослобађамо нашу милу земљу”,¹⁰ спремио план за ослобађање Требиња, а о Требињу је и новосадска *Застава* писала да се устанак „према Требињу повукао, где ће бити главне операције”.¹¹

Појединци и групе будућег батаљона *Шума Требињска*¹² учествовали су у устанку још и прије свог формалног и званичног формирања. Водећи се чињеницом да је шеснаест устаничких батаљона постројено,¹³ поздрављено и поведено у борбу тек уласком Црне Горе у рат 28. јуна 1876, сматраћемо да је тај датум заправо датум званичног оснивања батаљона. Међутим, чете које су касније ушле у његов састав увелико су имале читаву годину ратног искуства и добро су од раније познавали терен око Требиња. Оно што је заједничко свим четама и каснијем батаљону јесте чињеница да је манастир Дужи био њихово командно и штабно мјесто, на челу са истакнутим националним радником и духовним предводником архимандритом Мелентијем Перовићем (1835–1887). Овај историјски и веома важан српски манастир у Херцеговини био је нарочито битан током устанка 1875–1878, али и током свих претходних устанака у Херцеговини. Био је саборно мјесто народа села Требињске шуме, па је као такав био и централно командно мјесто будућег батаљона *Шума Требињска*.¹⁴

Чете Требињаца имале су велико искушење на самом почетку устанка. Планом војводе Љубибратића требало је заузети Требиње, као врло лако и рањиво мјесто за Турке. У самом Требињу налазио се један табор, а на подручју Требиња још једна караула у Зупцима и једна у Клобуку, док је

10 Архив Републике Српске – Подручна јединица Требиње (=АРС–ПЈТ), Приватна збирка Мићо Љубибратић (ПЗМЉ), к. 2, бр. док. 155/1875 (фотокопија).

11 *Застава*, бр. 88, 30. јул 1875.

12 У раду ће се до краја прожимати два појма: *Шума Требињска* и Требињска шума. Први појам јесте назив за батаљон, који је главна тема рада. Други назив – Требињска шума јесте назив за групу села на подручју Требиња. Представља простор од око 115 km² са групом од неколико десетина села. О. Ђурић-Козић, *Шума, Површ и Зупци у Херцеговини*, Етнографски зборник V, Београд, 1903, 1107–1111.

13 Тешко је процијенити колико се тачно људи налазило у једном батаљону. Тај број готово сигурно није био фиксан и он се варијабилно помијерао од батаљона до батаљона. Међутим, ако погледамо битку на Вучијем долу као примјер са прецизнијим подацима, ту имамо податке да је учествовало 28 херцеговачких и црногорских батаљона, са укупно 14.000 људи. То нам помаже да математички закључимо да је један батаљон у просјеку имао око 500 људи.

14 Л. Радан, С. Кољевич, *Русская помощь монастырю Дужи*, Начала русског мира 1 (2024), 16; Л. Радан, *Једна епизода из историје манастира Дужи – прво црквено звоно које је звонило у Требињу након пада под Турке 1466. године*, Видослов 91 (2024), 86–87.

читава Херцеговина имала око 1.800 редовних турских војника.¹⁵ Њихова моћ била је довољна само да се бране путеви и утврђења, и то у мирно-допским условима.¹⁶ То су устаници хтјели искористити и у августу 1875. напали су Требиње.

Планом војводе Љубибратића, главнина устаника требало је да крене из правца манастира Дужи ка селима Вољујац и Придворци, гдје би на придворачком пољу на себе повукла низам¹⁷ из самог града Требиња. Излазак низама био је за Турке опасан, с обзиром на мали број војника који би остали у граду, што је војвода Љубибратић одлично знао. Док је он, заједно са командантима чета на челу са војводом Луком Петковићем и архимандритом манастира Дужи и будућим војводом Мелентијем Перовићем, нападао на Турке, са двије стране је требало да одреагују остале устаничке чете и тако да нападну небрањен требињски град. Битка главнине устаничке војске са Турцима трајала је скоро цијели дан 21. августа 1875, али за то вријеме нису реаговали остали дијелови устаничких формација са страна. Неактивни су остали устаници под командом Јована Зотовића, са сјеверне стране града, као и устаници под командом војводе Трипка Вукаловића, са источне стране града – из правца Црне Горе.¹⁸

Љубибратићу је било нејасно зашто његов план није испуњен и био је убијеђен да се ради о издаји. Ипак, радило се о томе да је личност Љубибратића, као бившег агента српске владе из Београда, била непожељна у области гдје је црногорски књаз имао велике претензије и планове, тако да је књаз директно наредио Вукаловићу и Зотовићу да не реагују. Љубибратић се чак и јадао и супрузи и предсједнику Одбора за помоћ устанку из Дубровника Перу Чингрији. Био је убијеђен да су „Зубци (снаге војводе Вукаловића – Л. Р) стигли у бој / Као што сам им заповидио / Турци би били сатрвени”. Наравно, разлог нереаговања није издаја, него поменуто

15 V. J. Korać, *Trebinje – istorijski pregled. Period od dolaska Turaka do 1878. god.*, knjiga druga, dio drugi, Trebinje, 1971, 27.

16 P. Luković, *Nekoliko podataka o bitnijim obeležjima partizanskog ratovanja ustanika u Hercegovini i Bosni, 1875–1878*, Zbornik radova sa međunarodnog skupa istoričara 100-godišnjica ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine, tom dva, ur. R. Petrović, Sarajevo, 1977, 201.

17 Редовна османска војна формација. У Херцеговини их је пред почетак устанка било око 1.800, да би та бројка у каснијем периоду нарастала на неколико десетина хиљада војника.

18 АРС–ПЈТ, ПЗМЉ, к. 2, бр. док. 172а/1875 (фотокопија); P. Luković, *Borbe za Trebinje u avgustu 1875. godine – prilog proučavanju Hercegovačkog ustanka (1875–1878)*, Vesnik Vojnog muzeja 2 (1955), 129–155; исти, *Борбе за Требиње у августу 1875. године*, Славно доба Херцеговине, ур. С. Ћосовић, Београд, 2005, 68–94; Л. Радан, *Требињци: војводе устанка у Источној Херцеговини (1875–1878)*, Требиње, 2025, 53–55, 143–145.

наређење са Цетиња, о чему свједочи и Раде Бајаковић, кога су изасланици Мића Љубибратића сусрели када су кренули по Вукаловића. Он им је предочио да се врате јер „није ве Вукаловић издо него је радио по заповиједи војводе Петра Вукотића; ја сам доша из краја Петра, и сједио сам васдан са Вукаловићем и гледао како се ви бијете”.¹⁹ Књаз Никола је на Херцеговину гледао као на свој искључиви забран.²⁰ С тим у вези, појава Љубибратића у Херцеговини је за њега био аларм. Врло је сумњичаво гледао на све који су у Херцеговину долазили из Србије и трудио се да им се агитација и акције осујете и онемогуће. Тако је, на све начине, покушавао да заустави војводу Љубибратића. Некад је то била наредба главарима да не помажу Љубибратићу, некад је позиван на Цетиње како би се одвукао са бојишта, а некад је то био и физички напад на Љубибратића.²¹ Напор књаза Николе да склони и маргинализује Љубибратића био је врло смислен и инвазиван и, у коначници, успјешан.²²

Након пропасти овог подухвата, Турци су кренули у контранапад. До краја августа у околину Требиња довели су хиљаду војника преко луке Клек и успјели да уз помоћ топова заузму манастир Дужи. Пад манастира под Турке и освајање овог важног командног мјеста био је посљедица бјежања устаника испред надмоћнијег непријатеља, али и одлазак Мића Љубибратића на устанички састанак у манастир Косијерево.²³ Устаници су се такође

19 АРС–ПЈТ, ПЗМЉ, к. 2, бр. док. 172а/1875, 163/1875, 332/1875, 165а/1875 (фотокопије); *Прилози за проучавање херцеговачког устанка*, прир. С. Љубибратић, Т. Крушевац, Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине VII (1956), 322–323; Б. Алексић, *Књаз Никола Петровић и Херцеговачки устанак (1875–1878)*, у: исти, *Из прошлости Црне Горе и Херцеговине*, Никшић, 2020, 227–228.

20 Ту тезу је и озваничио у каснијем Уговору о савезу и Војној конвенцији коју су потписале Црна Гора и Србија у јуну 1876. у Венецији, непосредно пред званични улазак у рат. Опширније о томе: С. Рајић, *Спољна политика Србије између очекивања и реалности 1868–1878*, Београд, 2015, 425–439.

21 АРС–ПЈТ, ПЗМЉ, к. 2, бр. док. 179/1875 (фотокопија); Државни архив у Дубровнику (=ДАДУ), ХР-ДАДУ-257, Фонд обитељи Чингрија (=ФОЧ), к. 12, Х7Ба, св. 2, бр. док 170.

22 Види: М. Вукчевић, *Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874–1876*, Цетиње, 1950, *passim*.

23 Састанак у манастиру Косијерево, према свједочењима и Мића Љубибратића и Косте Грујића, био је само формални састанак. На њега су дошли само они команданти и војводе којима је писао Љубибратић лично и на неки начин он је био заправо само варка да се Љубибратић одвуче са бојишта у околини Требиња. На том састанку он се консултовао са војводом Богданом Зимоњићем, али без нарочитих значајнијих одредби. За вријеме његовог одуста, Турци су заузели манастир Дужи. АРС–ПЈТ, ПЗМЉ, к. 2, бр. док. 181/1875 (фотокопија); К. Грујић, *Дневник из Херцеговачког устанка (Од 6. августа до 16. октобра 1875. године)*, прир. П. Луковић, Београд, 1956, 48–56; V. J. Korać, *Trebinje – istorijski pregled*, 2/2, 81–85; 97–102; В. Г. Вуковић, *Мемоари*,

појачали, како би се простор села Требињске шуме јаче бранио и како би се у том крају устанак утврдио, о чему је писао архимандрит манастира Дужи Мелентије Перовић.²⁴

У наредном периоду, чете батаљона *Шума Требињска* ратовале су готово непрекидно три године против Турака на путном правцу Требиње–Дубровник. Уопште гледано, овај батаљон био је један од шеснаест устаничких батаљона са почетка устанка.²⁵ Као команданти батаљона за вријеме устанка истичу се двије значајне личности које су свој ратни пут провеле на овом поднебљу. Ради се о војводи Луки Петковићу и војводи и архимандриту манастира Дужи Мелентију Перовићу.²⁶ Најприје је војвода Петковић био командир и сердар батаљона, који је у овом периоду био једна чета стотинаша, а Петковић њен стотинаш.²⁷

Од септембра 1875. Велике силе су покушале да обуздају устанак посредством својих конзула, како би се покушали договорити са устаницима о прекидању сукоба. Порта је, преко свог изасланика Сервер-паше у неколико наврата молила устанике да се врате кућама и да ће им све бити опроштено, али узалуд.²⁸ Конзули Великих сила су, подијељени у двије групе, отишли у

књига 1, прир. С. Томовић, Цетиње–Титоград, 1985, 168.

24 АРС–ПЈТ, ПЗМЉ, к. 2, бр. док. 186/1875 (фотокопија).

25 Војни батаљони у устанку били су: Горњоневесињски, Доњоневесињски, Дабарски, Рашњански, Попово-љубињски, Шума Требињска, Зубачко-крушевички, Завођски, Горњогатачки, Доњогатачки, Легија странаца (добровољци), Јајоши – Црногорци, Кривошијско-бокељски, Граховско-рудински, Опутно-рудински, Бањско-рудински, Рудинско-трепачки, Жупско-луковски, Жупско-пивски, Планино-пивски, Дробњачко-ускокчи, Шаранско-језерски, Његушко-цетињски, Чевско-бјелички, Цуцко-ћеклићи, Пјешивачки, Комано-загарачки, Љуботињско-добрскограђански, Цеклински, Горњољешански, Доњољешански, Горњоцрмички, Доњоцрмички, Селачко-шестански, Павковићко-вражаријски, Петрушиновићи, Мартинићко-брајевићи, Пиперски, Горњокучки, Доњокучки, Братоношки, Ровачки, Горњо-морачки, Доњо-морачки, Поља колашинских, Љеворечки (Васојевићи), Краљски (Васојевићи), Коњушки (Васојевићи Коњуве), Велико-шекуларски (Васојевићи), Полимски (Васојевићи), Бушки (Прекограничари), Полимски (Прекограничари) и Горњосељски (Прекограничари). Различите војне јединице су биле: Тобџинство (артиљерија), Перјаници Црногорци, Перјаници Херцеговци, Болница („Шпитаљ“), Болница („Шпитаљ“), и Превијалиште. М. С. Радоичић, *Херцеговина 1875–1878*, Требиње, 1961, 7–9.

26 Види: Л. Радан, *Архимандрит Мелентије Перовић – између душког калуђера и устаничког војводе*, Зборник радова са научног скупа Знаменити Херцеговци кроз историју, ур. Р. Вучковић, Гацко, 2023, 49–72.

27 Л. Радан, *Војвода Лука Петковић Требињац (1822–1905)*, Зборник радова са научног скупа Знаменити Херцеговци кроз историју, ур. А. Гргур, Гацко, 2024, 108.

28 АРС–ПЈТ, ПЗМЉ, к. 2, бр. док. 178/1875; 180/1875 (фотокопија).

Горњу и Доњу Херцеговину. Група конзула у Доњој Херцеговини имала је намјеру да се састане са вођама устанка, међу којима су били и Мелентије Перовић и Лука Петковић, као будући команданти батаљона *Шума Требињска*, али безуспјешно.²⁹ Они су се правдали да устанак није само њихова ствар, већ ствар цијеле Херцеговине, па они одбијају разговоре док не виде са осталим главарима.³⁰

Својом четом, а убрзо батаљоном *Шума Требињска*, војвода Лука Петковић је командовао све до јула 1876, када се услед трбушног тифуса³¹ повукао на лијечење у Дубровник. Прије одласка, учествовао је у свим сукобима и бојевима између Требиња и Дубровника у наведеном периоду. Током децембра 1875. сукоби су се водили око Старог Сланог, гдје је Љубибратић послао Луку Петковића, Милоша Ђурчића и Тодора Радова како би пребродили ријеку Требишњицу током ноћи и опколили Турке у Паланци, што су њихове јединице успјешно и обавиле. Ту им је помоћ пружао и дум Иван Мусић.³² Нарочито се мора обратити пажња на бој код Радован Ждријела и Глуве Смокве у јануару 1876, када је смртно страдао војвода Максим Баћовић,³³ који је један од најважнијих бојева на овом путном правцу. Наиме, пар мјесеци раније устаницима је дошло велико појачање у виду нових снага које су предводили Пеко Павловић и Максим Баћовић.³⁴ Њихова намјера да се пресијече путни правац Требиње–Дубровник је и довела до серије сукоба око Радован Ждријела и Глуве Смокве који су трајали од септембра 1875. до

29 АРС–ПЈТ, ПЗМЉ, к. 2, бр. док. 191а/1875 (фотокопија).

30 С. М. Вулић, *Конзуларна мисија у Херцеговини 1875. године*, Зборник радова са научног скупа Херцеговачки устанак 1875–1878, ур. др Д. Мاستиловић, Гацко, 2016, 146–147; В. Madžar, *Pokušaj pacifikacije Hercegovačkog ustanka 1875. posredovanjem predstavnika evropskih država*, Zbornik radova sa međunarodnog skupa istoričara 100-godišnjica ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine, tom prvi, Sarajevo, ur. R. Petrović, 1977, 304.

31 У наведеном временском периоду, тифус је, као пратећа болест буна и ратова, био свеприсутан и у Херцеговини. Ова велика болест харала је читавом регијом и уклапала се у немаштину и сиромаштво које је већ правило проблеме. У самом Требињу је од последица тифуса умрало 10–20 војника дневно, а од почетка устанка та бројка је износила чак 2.400 војника! *The London Times*, 24. фебруар и 4. јун 1877. (цитирано према: В. М. Гутић, *Општа и дипломатска историја устанка у Херцеговини и Босни из 1875–1878. године*, књ. 1, 203).

32 ДАДУ, ХР-ДАДУ-257, ФОЧ, к. 12, Х7Ба, св. 2, бр. док. 197.

33 *Застава*, бр. 11, 20. јануар / 1. фебруар 1876; *Србадија*, св. 2, 16. јануар 1876, 27.

34 АРС–ПЈТ, ПЗМЉ, к. 2, бр. док. 186/1875 (фотокопија).

фебруара 1876. У тим сукобима, како је извјештавао *Глас Црногорца*, већ у септембру „више од стотину Турака погинуло је, међу њима многи бегови”.³⁵

У наредном периоду дошло је до смањених дејстава чета у Требињској шуми и прва велика вијест била је из јуна и јула 1876, када је Црна Гора ушла у рат. На Цетињу је 2. јула 1876. књаз Никола издао ратни проглас, а ратна прокламација народу у Херцеговини објављена је неколико дана раније.³⁶ На Црном Куку књаз Никола је постројио херцеговачке одреде који су већ годину дана раније ратовали и чекали на помоћ из Црне Горе, често се питајући зашто књаз оклијева. Поздравивши војску шеснаест херцеговачких и четрнаест црногорских батаљона, ставио се на чело свих устаничких војних формација и батаљона на тим просторима.³⁷

До сада, нажалост, не располажемо неким ближим подацима о активностима и улози батаљона *Шума Требињска* у периоду од јула 1876. па до почетка наредне 1877. године. Тада је, на неки начин, владао и одређени *interregnum* у батаљону. То је, заправо, период од одласка војводе Петковића на лијечење у Дубровник (јул 1876) па до доласка војводе Перовића на чело батаљона (1. јануар 1877). У наведеном периоду батаљоном је привремено командовао Димитрије Мерћеп, иначе један од командира у батаљону. Смијењен је са положаја команданта због разних увреда које је нанио књазу Николу у међувремену.³⁸ Тада се генерално акција устаника помјерила у Горњу Херцеговину и ратиште око Невесиња добило је примат. За то је заслужна тзв. „шетња” књаза Николе преко Гатачког поља, Фојнице, Заломе и Невесињског поља, када се сматрало да ће устаници освојити и само Невесиње, а потенцијално и Мостар.³⁹

35 *Глас Црногорца*, бр. 29, 11/23. септембар 1875.

36 В. Г. Вуковић, *Мемоари*, 313–317; V. J. Korać, *Trebinje – istorijski pregled*, 2/2, 284; Л. Радан, *Устанак у Источној Херцеговини (1875–1878)*, 112–113.

37 Око 11.000 Црногораца и 9.000 Херцеговаца било је под командом књаза Николе. Херцеговина је, дакле, имала 16 устаничких батаљона 1876, али се њихов број до 1878. повећао на 53 војна батаљона, са још шест различитих војних јединица, разврстаних у 326 чета. Скоро цијело српско становништво у Херцеговини било је војнички организовано. М. Екмечић, *Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини 1875–1878*, 213.

38 Постоји и мишење да је смијењен због нетрепеливости према дум Ивану Мусићу на терену. М. С. Радоичић, *Херцеговина и Црна Гора 1875–1878*, Невесиње, 1966, 171; В. Иванишевић, М. Вукашиновић, *Мерћеп, Митар*, Српски биографски речник, том 6, Мар–Миш, ур. Ч. Попов, Нови Сад, 2014, 373–374.

39 Током боравка књаза Николе са својим штабом у селу Удрежње поред Невесиња, посетио га је аташе аустроугарске владе барон Темел. Службено му је саопштио да ће га „ако заузме Мостар аустријска војска из њега истјерати”. Након тога књаз је кренуо назад са својим војницима и устаницима, а тај повратак је за резултат имао

Војвода Петковић се повукао са чела батаљона услед болести крајем јула 1876.⁴⁰ Командовао је својим батаљоном и са њим се у јулу 1876. спустио ка Клеку како би ометао османске посаде и обезбеђивао путни правац Требиње–Дубровник. Тих дана је и оболио од трбушног тифуса, најприје се лијечећи у Тасовчићима поред Чапљине. Након тога отишао је у Дубровник како би тамо наставио лијечење, одакле је касније и интерниран.⁴¹

Почетак 1877. у Херцеговини је био другачији у односу на прве двије ратне године. Оно што је карактеристика ратишта Доње Херцеговине јесте да је већ тада устанак улазио у мирнију, стихијску фазу, барем на овом подручју. Током те године, акценат устаничких операција био је на опсади и заузимању Никшића, као најзначајнијег града Старе Херцеговине.⁴² У тим операцијама батаљон *Шума Требињска* није учествовао.

Из те године познат нам је и командни састав батаљона *Шума Требињска*. Овај батаљон имао је седам чета, а његов командни састав према списку чији транскрипт преносимо у цјелости, са почетка 1877, чинили су:

војвода Мелентије Томов Перовић (1835–1887), архимандрит манастира Дужи, војвода од 1. I 1877.

командир Лука Матов Петковић, Горица 1875–1876. (оболио)

командир Митар Марков Мерћеп, с.(ело) Ђедићи (1876–1877)

командир Арсеније Иванов Мискин, Површ (1877–1878);

поткомандир Сава Глигов Куртовић, т.(ешко) рањен 1876. и подлегао ранама 1877. године;

поткомандир Стеван Ристов Бокун, с.(ело) Рапти – Бобани (1877–78)

грандиозну битку на Вучјем долу 28. јула 1876. М. Đurđević, *Метоари са Балкана*, 38; В. М. Гутић, *Општа и дипломатска историја устанка у Херцеговини и Босни из 1875–1878. године*, књ. 2, Београд, 2016, 63–64; В. Г. Вуковић, *Мемоари*, 319–327; *Pall Mall*, br. 1207, 30 септембар 1876. (цитирано према: В. М. Гутић, *Општа и дипломатска историја устанка у Херцеговини и Босни из 1875–1878. године*, књ. 2, 65).

40 Не само што је војвода Петковић оболио у том периоду, него је у истом писао Љубибратићу и да му је умро деветогодишњи син Саво (*Prilozi za proučavanje hercegovačkog ustanka 1875–1878. godine (Iz arhive vojvode Miće Ljubibratića)*, prir. S. Ljubibratić, T. Kruševac, Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine XI (1960), 158). Данас је нејасно да ли је то дијете умрло, с обзиром на то да епитаф на породичној гробници говори да је Саво живио дубоко у XX вијеку, у шта смо се лично увјерили.

41 *Prilozi za proučavanje hercegovačkog ustanka 1875–1878. godine*, 160; Л. Радан, *Требињци: војводе устанка у Источној Херцеговини (1875–1878)*, 132–133.

42 G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1869–1878*, Tešanj, 2016, 596–604; В. М. Гутић, *Општа и дипломатска историја устанка у Херцеговини и Босни из 1875–1878. године*, књ. 2, 204–211; V. J. Korać, *Trebinje – istorijski pregled*, 2/2, 306–308; *Prilozi za istoriju Trebinja u XIX stoljeću*, prir. E. Arnautović, Trebinje, 1986, 80. За детаље опсаде види: В. Г. Вуковић, *Мемоари*, 398–433.

1. офицер Симо Лукин Радоичић звани „Шума”, с.(ело) Вољуја(ц), Шума
2. Симо Петров Правица, из с.(ела) Биоча (с.(ело) Бијелач
3. Мато Симов Елаковић, с.(ело) Ускопље – Куртовићи
4. Јоко Стеванов Миш, из Бобана, погинуо 1875.
5. Ристо Алексин Милаковић, с.(ело) Јасеница, погин.(уо) 1876.
6. Јовица Митров Миш, Бобани (од 1877.)
7. Јевто Јовичин Ковач, Захумље, погинуо 1875.
8. Лазо Ристов Обрадовић, с.(ело) Седлари – Захумље
9. Милош Ђуричић-Ђурчија, с.(ело) Турица, Загора
10. Јован Шћепанов Дропо, Захумље, погинуо 1876.
11. Сава Ђуров Прибишић, Г.(орње) Драчево (од 1876)
12. замј.(еник) оф.(ицира) Мијо Начић „Шијак” из Шапца, пог.(инуо) 8. 3. 1875.

„главари”: Петар Мијов Ђурасовић, с.(ело) Драчево, Ристо Кокољ, с.(ело) Биоград

1. барјактар Крсто П. Деспинић, с.(ело) Жгљеб, Х.(ерцег) Нови, погинуо 1875.
2. Ристо Кривоглав „Каваз” ст.(арији) барјактар, (т.(ешко) рањен)
3. Мићо Р. Кривоглав, с.(ело) Орашје, пог.(инуо) 1912. на Скадру
4. барјактар Пајо Јовов Вулешевић, с.(ело) Јушићи, Рашевићи
5. Лазо Николин Бркан, с.(ело) Славогостићи, Куртовићи
6. Мијо Трипов Радуловић, с.(ело) Шћеница – Бобани
7. Сава Мијов Божић, с.(ело) Грмљани – Захумље
8. Митар Лукин Стојановић, с.(ело) Дријењани, Захумље
9. Ђуро Симов Петровић, Загорско-подбрдска чета

„главари”: Симо „Третина”, Лазар Шћ. „Третина”,

оба погинули 1875, Јовица Р. Правица, Ристо

Делић Бошко Радуловић, Туље

Капетаније:

1. 1. Површко-шумска, капетан Вучко Радоичић „Шу-љак” рођен 1823, а од 1843. придјевак „Кукавичић” од несродне породице самрлог кнеза Саве Кукавичића-Балаћа
2. Захумско-шумска, капетан Јосиф Стеванов Ковач(евић), Пољице-Попово
3. Бобанско-шумска, капетан Ристо Јовичин Вукановић, Бобани.⁴³

43 М. С. Радоичић, *Батаљони херцеговачких устаника 1875–1878. године, 286–287*; исти, *Херцеговина 1875–1878*, 15.

Током наредне 1878. готово да није било устаничких операција. Крајем су харале болести на челу са тифусом и, уопште гледано, све устаничке чете су се постепено спремале за неко мировно рјешење. У тој години Велике силе су се одлучиле за коначан искорак. Сазван је конгрес Великих сила у Берлину са циљем да се разријеши тешко стање и *Велика источна криза* и да се обезбиједи мир у Европи. Као резултат Конгреса од 13. јуна до 13. јула 1878. за устанике је била најзначајнија тачка XXV, односно одлука Великих сила да се провинције Босна и Херцеговина препусте на управу Аустроугарској, као европском мандатару, за модернизацију и урбанизацију ових области.⁴⁴ За херцеговачке сељаке то је практично значило да је окупатор и даље присутан, само је имао другачију униформу и вјероисповијест.

Без обзира на то, добар дио устаника, па и устаничких главара, сматрали су да ће им бити боље под Аустроугарском, с обзиром на то да је хришћанска сила. Злочини, намети и хаос који су владали за вријеме Османског царства били су у очима Херцеговаца тешко оствариви у било ком другом систему и држави. Вријеме ће показати да су, као по ко зна који пут до данашњих дана, дјеловали крајње занесено и лаковјерно, нарочито у тренуцима безизлазности.

Одмах након Берлинског конгреса, аустроугарска војска је кренула у окупацију Херцеговине и Босне. Окупација Херцеговине започела је крајем јула 1878. преласком границе 18. аустроугарске дивизије под командом генерала Стјепана Јовановића, и то: код Дубровника, Вргорца и Имотског. Дивизија генерала Јовановића бројила је 17.080 војника, 3.270 коња и 24 топа.⁴⁵ Била је састављена од три брдске бригаде, чији се број касније

44 Аустроугарска је још и прије самог Конгреса за себе обезбиједила територије Херцеговине и Босне. Најприје је то урадила преговорима са Русијом, гдје је кнез Горчаков дао амин на окупацију. Уз руско одобрење, аустроугарски министар Андраши успио се договорити и са Великом Британијом и на тај начин издејствовати подршку двије веома значајне силе за окупацију Босне и Херцеговине, као свог имеријалног циља. Уз то, Конгрес је обезбиједио територијална проширења за Србију и Црну Гору. Србија је добила четири нова округа: Пиротски, Нишки, Врањски и Топлички и међународно признање, док је Црна Гора, поред међународног признања добила Подгорицу, Спуж, Никшић, Бар и касније Улцињ (1880). Види: Д. Ђорђевић, *Историја модерне Србије 1804–1918*, Београд, 2017, 213–214; М. Екмечић, *Карактеристике Берлинског конгреса 1878. године*, у: исти, *Радови из историје Босне и Херцеговине*, 257–283; Д. М. Ковачевић, *Историја спољне политике Руске империје 1801–1917*, Београд, 2019, 304–306; Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, Титоград–Цетиње, 1979, 77–85.

45 М. Bojić, *Svrgavanje turske vlasti i odbrambeni rat Bosne i Hercegovine protiv austrougarske invazije 1878. godine*, Zbornik radova sa naučnog skupa Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, ur. М. Екмечић, Сарајево, 1978, 79.

трансформисао у шест.⁴⁶ Становници Херцеговине, нарочито муслимани, пружили су какав-такав отпор аустријским снагама. Хрватско католичко становништво је са одушевљењем дочекало нове окупационе трупе. Војска генерала Јовановића фуриозно је прошла кроз Западну Херцеговину, шетајући се градовима и насељима у којима је доминантно живјело римокатоличко становништво.⁴⁷

Током септембра и на самом почетку октобра, нова окупациона војска ставила је под своју власт читаву Херцеговину. Оно што је карактеристично јесте да је највише проблема имала у Требињу, гдје се локално муслиманско становништво углавном супротстављало Аустроугарима, док је батаљон *Шума Требињска* на челу са својим војводом Перовићем пружио подршку војсци генерала Јовановића. Наиме, крајем августа, када је војска генерала Јовановића изашла на данашњу ентитетску границу на путном правцу Столац–Љубиње, помоћ су им пружили локални устаници. Војвода Перовић је са снагама батаљона *Шума Требињска*, њих око 300, пружио помоћ Аустроугарима и био им од користи у заузимању Требиња, као наредног мјеста на путу ка потпуној окупацији, вјероватно рачунајући на бољи однос будућег хришћанског окупатора у односу на Османско царство.⁴⁸

Према унапријед договореним условима, остало је да се само још положи устаничко оружје и да се на миран начин до краја заврши окупација. Оружје је требало положити на Горичком пољу, родном мјесту обојице команданата батаљона *Шума Требињска*. Војвода Петар Вукотић, као изасланик књаза Николе, преко Дубровника је стигао у Требиње како би пропратио примопредају оружја. Требало је, да према инструкцијама књаза Николе, организује постројавање и разоружавање херцеговачких устаничких одреда у Требињу. *Застава* је писала да су за Требиње кренули батаљони са својим командантима, међу којима је био и батаљон *Шума Требињска*.⁴⁹ На Јасену је Вукотић дочекао херцеговачке устанике, који су се ка Требињу кретали из правца Билеће, под оружјем и заставама, гдје су били окупљени неколико дана раније. Са Јасена је кренуо на челу ових одреда пут Горичког поља, гдје је дошло до свечане предаје оружја и застава генералу Јовановићу 6.

46 I. Puljić, *Hrvati katolici Donje Hercegovine i Istočna kriza – Hercegovački ustanak 1875–1878*, Humski zbornik VII (2004), 416.

47 I. Puljić, *Hrvati katolici Donje Hercegovine i Istočna kriza*, 416–418.

48 М. Екмечић, *Улога дон Ивана Мусића у Херцеговачком устанку 1875–78. године*, у: исти, *Радови из историје Босне и Херцеговине*, 197–198; Л. Радан, *Устанак у Источној Херцеговини (1875–1878)*, 139; Р. Субић, *Стилман и балкански устанци (1866–1878)*, Београд, 2016, 124; *Slovinac*, br. 10, 16 septembar 1878, 104; *Застава*, бр. 144, 13/25. септембар 1878.

49 *Застава*, бр. 167, 24. октобар / 5. новембар 1878.

октобра 1878. Предаја је била и замало инцидентна, уз присуство емоција,⁵⁰ али је на крају мирно обављена.

Тако је своје оружје положила и војска батаљона *Шума Требињска*, на челу са командантом војводом и архимандритом Мелентијем Перовићем.⁵¹ Након више од три године ратовања, вођеног са промјењивом срећом, побједничко оружје је било положено пред новим окупатором, мада без пораза на бојном пољу. Храбри устаници су отишли својим кућама, чекајући да се устаничке страсти смире и нова окупациона сила успостави ред, а војвода Перовић је отишао тамо гдје је на неки начин све и почело, у манастир Дужи, који је у потпуности обновио.⁵² Из интернације се вратио и војвода Петковић⁵³ и тако је била завршена још једна велика и тешка епоха за српски народ требињског и херцеговачког поднебља.

Батаљон *Шума Требињска* био је један од шеснаест устаничких батаљона из времена устанка у Источној Херцеговини (1875–1878). Иако је званично имао свој ратни пут од јула 1876. до октобра 1878, његове чете су ратовале и читаву годину дана прије званичног успостављања. Све вријеме трајања устанка, снаге батаљона и његових седам чета ратовале су на путном правцу Требиње–Дубровник, гдје им је било зборно и командно мјесто – манастир Дужи у истоименом селу Требињске шуме.

Батаљоном су командовали веома цијењени народни прваци свог краја – војвода Лука Петковић и војвода и архимандрит манастира Дужи Мелентије Перовић. За њихова имена нераскидиво су везане три ствари: село Горица, батаљон *Шума Требињска* и манастир Дужи. И један и други су,

50 Алај-барјактар Јовица Зиројевић из невесињског батаљона у тренутку предаје своје ратне заставе Вукотићу се обратио ријечима: „Овај ми је алај-барјак подарио свијетли господар из своје руке на Црном Куку... господар ми рече јуначе ево ти алај-барјака, носи га поштено и не дај га другоме, док у теби живо срце бије... је ли поштено, да ја данас мирно у туђе руке предам?... ја га не смијем предати, јер би ме мртве кости онијех соколова, што око њега изгибоше, проклињале... ако га баш данас морам дати, то ћу га само у Петровића руке предати.” Након тога је приступио Блажо Петровић и са сузама у очима преузео алај-барјак херцеговачке војске. *Застава*, бр. 167, 24. октобар / 5. новембар 1878; Н. Томовић, *Црна Гора и Херцеговина у завршној фази Велике источне кризе*, Зборник радова са научног скупа Међународно признање Црне Горе, ур. Б. Ковачевић, Подгорица–Никшић, 1999, 156.

51 М. Екмечић, *Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини*, 251.

52 Н. Дучић, *Историја Српске православне цркве од првијех десетина VII в. до наших дана и други књижевни радови*, Гацко, 2002, 220.

53 Л. Радан, *Војвода Лука Петковић Требињац (1822–1905)*, 114.

поређења ради, били из села Горица и командовали су истим батаљоном, са сједиштем у Дужима. Војвода Петковић је батаљон славно предводио све док се није разболио од тифуса 1876, када се повукао у Дубровник. Затим је почетком 1877. команду преузео војвода Перовић и успјешно ратовао са батаљоном све до краја устанка. Под његовом командом батаљон је имао једну занимљиву епизоду, у оквиру које је пружио помоћ новим окупационим снагама аустроугарске војске. Након окупације, војвода Перовић је предао оружје заједно са својим устаницима управо у селу Горица. Затим се повукао у манастир Дужи, гдје је наставио живот, док се војвода Лука Петковић вратио из интернације и наставио живот у Горици, све до смрти 1905.

Батаљон је имао богату ратну прошлост и његови устаници су се славно борили за идеју ослобођења и уједињења српског народа Херцеговине, било са Србијом или Црном Гором, по њеном уласку у рат. Иако су своје оружје предали и тако батаљон расформирали, оно никако није било поражено. Њиме су поставили идеју водиљу новим генерацијама да стреме слободи и ратују за исту, у чему ће имати више успјеха од својих претходника. Народ селâ Требињске шуме је у томе и успио 1918, његујући сјећање на своје претке и славни батаљон *Шума Требињска*.

РЕФЕРЕНЦЕ / REFERENCES

Необјављени извори / Unpublished sources

1. Архив Републике Српске – Подручна јединица Требиње (АРС–ПЈТ) [Arhiv Republike Srpske – Područna jedinica Trebinje (ARS–PJT)]
- Породична збирка Мићо Љубибратић (ПЗМЉ) [Porodična zbirka Mićo Ljubibratić (PZMLj)]
2. Државни архив у Дубровнику (ДАДУ) [Državni arhiv u Dubrovniku (DADU)]
- ХР-ДАДУ-257, Фонд обитељи Чингрија (ФОЧ) [HR-DADU-257, Fond obitelji Čingrija (FOČ)]

Објављени извори / Published sources

1. В. Г. Вуковић, *Мемоари*, књига 1, прир. С. Томовић, Цетиње–Титоград, 1985. [V. G. Vuković, *Memoari*, knjiga 1, prir. S. Tomović, Cetinje–Titograd, 1985].
2. К. Грујић, *Дневник из Херцеговачког устанка (Од 6. августа до 16. октобра 1875. године)*, прир. П. Луковић, Београд, 1956. [K. Grujić, *Dnevnik iz Hercegovačkog ustanka (Od 6. avgusta do 16. oktobra 1875. godine)*, prir. P. Luković, Beograd, 1956.]
3. М. Ђурђевић, *Мемоари са Балкана (1858–1878)*, Сарајево, 1910.
4. *Прилози за историју Требиња у XIX стољећу*, прир. Е. Арнаутовић, Требиње, 1986.
5. *Прилози за проучавање херцеговачког устанка (Из архиве војводе Мића Љубибратића)*, прир. С. Љубибратић, Т. Крушевац, Годишњак Историског друштва

- Босне и Херцеговине VII (1956), 301–340. [*Prilozi za proučavanje hercegovačkog ustanka (Iz arhive vojvode Mića Ljubibratića)*, prir. S. Ljubibratić, T. Kruševac, Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine VII (1956), 301–340.].
6. *Prilozi za proučavanje hercegovačkog ustanka 1875–1878. Godine (Iz arhive vojvode Miće Ljubibratića)*, prir. S. Ljubibratić, T. Kruševac, Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine XI (1960), 149–172.
 7. Р. Т. Пророковић, *Невесинска буна 1874. и почетак устанка у Херцеговини 1875. године*, прир. М. Голијанин, Невесинје, 2012. [R. T. Proroković, *Nevesinjska buna 1874. i početak ustanka u Hercegovini 1875. godine*, prir. M. Golijanin, Nevesinje, 2012.].

Штампа / Periodicals

1. *Глас Црногорца* (1875) [*Glas Crnogorca* (1875)]
2. *Застава* (1875, 1878) [*Zastava* (1875, 1878)]
3. *Slovinac* (1878)
4. *Србадија* (1876) [*Srbadija* (1876)]

Литература / Literature

1. Б. Алексић, *Књаз Никола Петровић и Херцеговачки устанак (1875–1878)*, у: исти, *Из прошлости Црне Горе и Херцеговине*, Никшић, 2020, 222–239. [B. Aleksić, *Knjaz Nikola Petrović i Hercegovački ustanak (1875–1878)*, у: isti, *Iz prošlosti Crne Gore i Hercegovine*, Nikšić, 2020, 222–239].
2. М. Војић, *Svrgavanje turske vlasti i odbrambeni rat Bosne i Hercegovine protiv austrougarske invazije 1878. godine*, Zbornik radova sa naučnog skupa Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, ur. M. Ekmečić, Sarajevo, 1978, 71–95.
3. М. Вукчевић, *Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874–1876*, Цетиње, 1950. [M. Vukčević, *Crna Gora i Hercegovina uoči rata 1874–1876*, Cetinje, 1950].
4. С. М. Вулић, *Конзуларна мисија у Херцеговини 1875. године*, Зборник радова са научног скупа Херцеговачки устанак 1875–1878, ур. др Д. Мاستиловић, Гацко, 2016, 135–149. [S. M. Vulić, *Konzularna misija u Hercegovini 1875. godine*, Zbornik radova sa naučnog skupa Hercegovački ustanak 1875–1878, ur. dr D. Mastilović, Gacko, 2016, 135–149.].
5. В. М. Гутић, *Општа и дипломатска историја устанка у Херцеговини и Босни из 1875–1878. године*, књига 1, Београд, 2016. [V. M. Gutić, *Opšta i diplomatska istorija ustanka u Hercegovini i Bosni iz 1875–1878. godine*, knjiga 1, Beograd, 2016].
6. В. М. Гутић, *Општа и дипломатска историја устанка у Херцеговини и Босни из 1875–1878. године*, књига 2, Београд, 2016. [V. M. Gutić, *Opšta i diplomatska istorija ustanka u Hercegovini i Bosni iz 1875–1878. godine*, knjiga 2, Beograd, 2016].
7. М. Дашић, *О неким општим погледима на Црну Гору епохе краља Николе (1860–1918)*, у: исти, *Огледи из историје Црне Горе*, Подгорица, 2000, 285–322. [M.

- Dašić, *O nekim opštim pogledima na Crnu Goru epohe kralja Nikole (1860–1918)*, u: isti, *Ogledi iz istorije Crne Gore*, Podgorica, 2000, 285–322].
8. Н. Дучић, *Историја Српске православне цркве од првијех десетина VII в. до наших дана и други књижевни радови*, Гацко, 2002. [N. Dučić, *Istorija Srpske pravoslavne crkve od prvijeh desetina VII v. do naših dana i drugi književni radovi*, Gacko, 2002].
 9. Д. Ђорђевић, *Историја модерне Србије 1804–1918*, Београд, 2017. [D. Đorđević, *Istorija moderne Srbije 1804–1918*, Beograd, 2017].
 10. Д. Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа 1804–1914*, Београд, 1995. [D. Đorđević, *Nacionalne revolucije balkanskih naroda 1804–1914*, Beograd, 1995].
 11. О. Ђурић–Козић, *Шума, Површ и Зупци у Херцеговини*, Етнографски зборник V, Београд, 1903, 1105–1257. [O. Đurić-Kozić, *Šuma, Površ i Zupci u Hercegovini*, Etnografski zbornik V, Beograd, 1903, 1105–1257].
 12. М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Београд, 2019. [M. Ekmečić, *Dugo kretanje između klanja i oranja. Istorija Srba u novom veku (1492–1992)*, Beograd, 2019].
 13. М. Екмечић, *Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини 1875–1878*, у: исти, *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, Београд, 1997, 203–256. [M. Ekmečić, *Istorijski značaj ustanka u Bosni i Hercegovini 1875–1878*, u: isti, *Radovi iz istorije Bosne i Hercegovine XIX veka*, Beograd, 1997, 203–256].
 14. М. Екмечић, *Карактеристике Берлинског конгреса 1878. године*, у: исти, *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, Београд, 1997, 257–283. [M. Ekmečić, *Karakteristike Berlinskog kongresa 1878. godine*, u: isti, *Radovi iz istorije Bosne i Hercegovine XIX veka*, Beograd, 1997, 257–283].
 15. М. Екмечић, *Српски народ у Турској од средине XIX века до 1878*, Историја српског народа, пети том, прва књига. Од првог устанка до Берлинског конгреса 1804–1878, ур. В. Стојанчевић, Београд, 1981, 449–484. [M. Ekmečić, *Srpski narod u Turskoj od sredine XIX veka do 1878*, Istorija srpskog naroda, peti tom, prva knjiga. Od prvog ustanka do Berlinskog kongresa 1804–1878, ur. V. Stojančević, Beograd, 1981, 449–484].
 16. М. Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, књига 2, Београд, 1989. [M. Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790–1918*, knjiga 2, Beograd, 1989].
 17. М. Екмечић, *Улога дон Ивана Мусића у Херцеговачком устанку 1875–78. године*, у: исти, *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, Београд, 1997, 173–202. [M. Ekmečić, *Uloga don Ivana Musića u Hercegovačkom ustanku 1875–78. godine*, u: isti, *Radovi iz istorije Bosne i Hercegovine XIX veka*, Beograd, 1997, 173–202].
 18. В. Иванишевић, М. Вукашиновић, *Мерћеп, Митар*, Српски биографски речник, том 6, Мар–Миш, ур. Ч. Попов, Нови Сад, 2014, 373–374. [V. Ivanišević, M. Vukašinović, *Merćep, Mitar*, Srpski biografski rečnik, tom 6, Mar–Miš, ur. Č. Popov, 2014, 373–374].

19. Д. М. Ковачевић, *Историја спољне политике Руске империје 1801–1917*, Београд, 2019. [D. M. Kovačević, *Istorija spoljne politike Ruske imperije 1801–1917*, Beograd, 2019].
20. V. J. Korać, *Trebinje – istorijski pregled. Period od dolaska Turaka do 1878 god*, knjiga dva – dio prvi, Trebinje, 1971.
21. V. J. Korać, *Trebinje – istorijski pregled. Period od dolaska Turaka do 1878 god*, knjiga dva – dio drugi, Trebinje, 1971.
22. P. Luković, *Borbe za Trebinje u avgustu 1875. godine – prilog proučavanju Hercegovačkog ustanka (1875–1878)*, Vesnik Vojnog muzeja 2 (1955), 129–155.
23. П. Луковић, *Борбе за Требиње у августу 1875. године*, Славно доба Херцеговине, ур. С. Ћосовић, Београд, 2005, 68–94. [P. Luković, *Borbe za Trebinje u avgustu 1875. godine*, Slavno doba Hercegovine, ur. S. Ćosović, Beograd, 2005, 68–94].
24. P. Luković, *Nekoliko podataka o bitnijim obeležjima partizanskog ratovanja ustanka u Hercegovini i Bosni, 1875–1878*, Zbornik radova sa međunarodnog skupa istoričara 100-godišnjica ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine, tom dva, ur. R. Petrović, Sarajevo, 1977, 199–227.
25. B. Madžar, *Pokušaj pacifikacije Hercegovačkog ustanka 1875. posredovanjem predstavnika evropskih država*, Zbornik radova sa međunarodnog skupa istoričara 100-godišnjica ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine, tom prvi, ur. R. Petrović, Sarajevo, 1977, 303–313.
26. Л. Радан, *Архимандрит Мелентије Перовић – између душког калуђера и устаничког војводе*, Зборник радова са научног скупа Знаменити Херцеговци кроз историју, ур. Р. Вучковић, Гацко, 2023, 49–72 [L. Radan, *Arhimandrit Melentije Perović – između duškog kaluđera i ustaničkog vojvode*, Zbornik radova sa naučnog skupa Znameniti Hercegovci kroz istoriju, ur. R. Vučković, Gacko, 2023, 49–72].
27. Л. Радан, *Војвода Лука Петковић Требињац (1822–1905)*, Зборник радова са научног скупа Знаменити Херцеговци кроз историју, ур. А. Гргур, Гацко, 2024, 98–119. [L. Radan, *Vojvoda Luka Petković Trebinjac (1822–1905)*, Zbornik radova sa naučnog skupa na temu Znameniti Hercegovci kroz istoriju, ur. A. Grgur, Gacko, 2024, 98–119].
28. Л. Радан, *Једна епизода из историје манастира Дужи – прво црквено звоно које је звонило у Требињу након пада под Турке 1466. године*, Видослов 91 (2024), 81–96. [L. Radan, *Jedna epizoda iz istorije manastira Duži – prvo crkveno zvono koje je zvonilo u Trebinju nakon pada pod Turke 1466. godine*, Vidoslov 91 (2024), 81–96].
29. Л. Радан, С. Коёвич, *Русская помощь монастырю Дужи*, Начала русского мира 1 (2024), 14–25. [L. Radan, S. Koëvič, *Russkaja pomošč monastyрю Duži*, Načala russkogo mira 1 (2024), 14–25].
30. Л. Радан, *Требињци: војводе устанка у Источној Херцеговини (1875–1878)*, Требиње, 2025. [L. Radan, *Trebinjci: vojvode ustanka u Istočnoj Hercegovini (1875–1878)*, Trebinje, 2025].

31. Л. Радан, *Устанак у Источној Херцеговини (1875–1878)*, друго издање, Требиње, 2024. [L. Radan, *Ustanak u Istočnoj Hercegovini (1875–1878)*, drugo izdanje, Trebinje, 2024].
32. М. С. Радоичић, *Батаљони херцеговачких устаника 1875–1878. године*, Славно доба Херцеговине, ур. Стево Ћосовић, Београд, 2005, 283–313. [M. S. Radoičić, *Bataljoni hercegovačkih ustanika 1875–1878. godine*, Slavno doba Hercegovine, ur. Stevo Ćosović, Beograd, 2005, 283–313].
33. М. С. Радоичић, *Херцеговина 1875–1878*, Требиње, 1961. [M. S. Radoičić, *Hercegovina 1875–1878*, Trebinje, 1961].
34. М. С. Радоичић, *Херцеговина и Црна Гора 1875–1878*, Невесиње, 1966. [M. S. Radoičić, *Hercegovina i Crna Gora 1875–1878*, Nevesinje, 1966].
35. Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, Титоград–Цетиње, 1979. [N. Ražnatović, *Crna Gora i Berlinski kongres*, Titograd–Cetinje, 1979].
36. С. Рајић, *Спољна политика Србије између очекивања и реалности 1868–1878*, Београд, 2015. [S. Rajić, *Spoljna politika Srbije između očekivanja i realnosti 1868–1878*, Beograd, 2015].
37. Р. Распоповић, *Црна Гора и Велике силе 1878–1903*, Зборник радова са научног скупа Европа и Источно питање (1878–1923), политичке и цивилизацијске промене, гл. ур. С. Терзић, Београд, 2001, 263–287. [R. Rasporović, *Crna Gora i Velike sile 1878–1903*, Zbornik radova sa naučnog skupa Evropa i Istočno pitanje (1878–1923), političke i civilizacijske promene, gl. ur. S. Terzić, Beograd, 2001, 263–287].
38. F. Dž. Spaho, *Četiri turska izvještaja iz Trebinja o Hercegovačkom ustanku 1875. godine*, Tribunia 2 (1976), 143–147. [F. Dž. Spaho, *Četiri turska izvještaja iz Trebinja o Hercegovačkom ustanku 1875. godine*, Tribunia 2 (1976), 143–147].
39. Р. Субић, *Посљедњи вијек османске владавине Босном и Херцеговином (1788–1875)*, Бања Лука, 2024. [R. Subić, *Posljednji vijek osmanske vladavine Bosnom i Hercegovinom (1788–1875)*, Banja Luka, 2024].
40. Р. Субић, *Стилман и балкански устанци (1866–1878)*, Београд, 2016. [R. Subić, *Stilman i balkanski ustanci (1866–1878)*, Beograd, 2016].
41. Н. Томовић, *Црна Гора и Херцеговина у завршној фази Велике источне кризе*, Зборник радова са научног скупа Међународно признање Црне Горе, ур. Б. Ковачевић, Подгорица–Никшић, 1999, 151–159. [N. Tomović, *Crna Gora i Hercegovina u završnoj fazi Velike istočne krize*, Zbornik radova sa naučnog skupa Međunarodno priznanje Crne Gore, ur. B. Kovačević, Podgorica–Nikšić, 1999, 151–159].
42. G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1869–1878*, Tešanj, 2016.

THE *ŠUMA TREBINJSKA* BATTALION IN THE HERZEGOVINIAN UPRISING (1875–1878)

Summary:

The Herzegovinian Uprising (1875–1878) ranks among the most significant insurrections in the history of the Serbian people, owing to its far-reaching consequences. It represented the culmination of a series of Herzegovinian revolts during the mid-nineteenth century and triggered a crisis that would later become known as the Great Eastern Crisis. This mountainous and markedly underdeveloped region of the Ottoman Empire, with an estimated population of around 182,000, became the stage of a large-scale rebellion in the summer of 1875. By the following year, 1876, both Montenegro and Serbia had joined the uprising. Due to Herzegovina's close political and geographical orientation toward Montenegro, the insurgents fought alongside Montenegrin forces, organized into sixteen insurgent battalions. Among them, the Trebinje Forest Battalion distinguished itself through numerous operations. Under the command of its voivodes Luka Petković (1822–1905) and Archimandrite Melentije Perović (1835–1887), it defended the strip of territory corresponding to the present-day border between Herzegovina and Montenegro near Trebinje, as well as the approaches toward Dubrovnik and Klek. The main objective of this study is to provide an account of the battalion's military engagements, organizational structure, and command cadre during the uprising. The research is based on both unpublished and published sources, periodicals, and relevant scholarly literature, in accordance with the methodological standards of contemporary historiography.